

הדרך אל "ברברוסה"

הרקע ההיסטורי והתוכניות האסטרטגיות
של היטלר



אדולף היטלר ויוסיף סטלין | התנגשות האדירים בין
גרמניה הנאצית לכריה"מ הקומוניסטית ביוני 1941
אומנם הייתה מאבק בין שתי אידיאולוגיות נוגדות,
אולם הייתה זאת קודם כול גם קיצה של ברית
דיפלומטית בין שני אויבים בכוח



אל"ם (מיל') בני מיכלסון
לשעבר רמ"ח היסטוריה



כאשר תיכננו הגרמנים את מבצע "ברברוסה", הם ידעו שעומד מולם אויב שנהנה מעדיפות כמותית גדולה, אך הם לא ידעו עד כמה גדולה העדיפות הזאת. הערכת המתכננים הגרמנים הייתה שהודות לעליונותם בתחומי הפיקוד והשליטה ובאמצעות גורם ההפתעה יוכלו להתגבר על העדיפות הכמותית של הסובייטים

הקדמה

התנגשות האדירים בין גרמניה הנאצית לבריה"מ הקומוניסטית ביוני 1941 אומנם הייתה מאבק בין שתי אידיאולוגיות נוגדות, אולם הייתה זאת קודם כל גם קיצה של ברית דיפלומטית בין שני אויבים בכוח אשר התקיימה בשנתיים הראשונות של מלחמת העולם השנייה והשפיעה באופן מהותי על מהלך המלחמה ועל מאפייניה. זו גם הייתה התנגשות בין שני הצבאות החזקים בעולם בעת ההיא אשר תוצאותיה שינו את מפת העולם והביאו לאובדן חייהם של עשרות מיליוני בני אדם.

הרקע האסטרטגי

לראשונה נפגשו צבאות גרמניה הנאצית ואיטליה הפשיסטית מצד אחד וצבא בריה"מ מצד אחר בלחימה בשדה הקרב במלחמת האזרחים בספרד (1936-1939). במלחמה הזאת תמכה בריה"מ בממשלה הרפובליקנית המכהנת, ואילו גרמניה ואיטליה תמכו במרד של הפשיסטים בראשות גנרל פרנקו. הפשיסטים ניצחו בסופו של דבר, ופרנקו עלה לשלטון. היה זה ניצחון נוסף של האידיאולוגיה הפשיסטית באירופה והפסד ל"מתנדבים" ששלחו הסובייטים להילחם בספרד.

מעצמות המערב הדמוקרטיות - צרפת, בריטניה וארה"ב - עמדו מנגד והיו די מרוצות מהלחימה בין הפשיסטים לקומוניסטים ששוחקים זה את כוחו של זה. העימות הזה עלה לכאורה בקנה אחד עם האינטרסים שלהן, אולם למעשה הן עתידות היו לשלם מחיר כבד על ניצחון פרנקו בתמיכת גרמניה ואיטליה ועל ירידת קרנה של בריה"מ.

הבריתות שנחתמו בשנים 1920-1921 בין צרפת למדינות דרום-מזרח אירופה - רומניה, צ'כוסלובקיה ויוגוסלביה - וכן הברית עם פולין אמורות היו להיות משקל-נגד וגורם מרתיע נוכח התחדשות כוחה של גרמניה והפיכתה - שוב - לאיום על אירופה. אולם תוצאותיה של מלחמת האזרחים בספרד הוכיחו למדינות היבשת שההישענות על צרפת ועל בריטניה לא תרמה דבר לבלימת גרמניה, אשר מספר תומכיה באירופה רק הלך וגדל.

במהלך 1938 כבר היה ברור שהרפובליקנים בספרד הובסו במלחמה. מעניין לבחון את ועידת מינכן על הרקע הזה (ספטמבר 1938). היה זה למעשה המבחן הראשון לברית בין הדמוקרטיות המערביות, צרפת ובריטניה, למדינות "ההסכמה הקטנה" (צ'כוסלובקיה, יוגוסלביה ורומניה). הלחץ של צרפת ושל בריטניה על צ'כוסלובקיה

לוותר על שטחים כדי לפייס את גרמניה הוביל לחיסולה הסופי של צ'כוסלובקיה בלי שצרפת ובריטניה יפעילו כוח כדי לנסות למנוע זאת. כל המדינות במזרח אירופה ראו בכך הפגנת חולשה של המערב. למתבונן מן הצד נראה בבירור שכוחה ההולך ומתעצם של גרמניה הנאצית ושל בעלי בריתה הפשיסטים נתקל ברפיסות המערב. כיבוש אתיופיה על ידי האיטלקים ב־1936, פלישת יפן לסין ביולי 1937, סיפוח אוסטריה לגרמניה במרס 1938, חיסול צ'כוסלובקיה במרס 1939 והתוצאה הסופית בספרד חודש אחר כך התוו קו ברור: גרמניה היא הכוח העולה באירופה, והחפץ חיים כדאי שיהיה בעל בריתה או לפחות יגיע איתה להבנות.

בריה"מ, שנכוותה ממעורבותה במלחמה בספרד, עת עמדה לבדה מול עליית הפשיזם, ושנכוותה מפיוס מינכן (שאליו כלל לא הוזמנה ושיטל למעשה את הברית שהיא חתמה קודם לכן עם צ'כוסלובקיה), הגיעה למסקנה שגם היא יכולה לנהוג כפי שנהוג אנגליה וצרפת במהלך המלחמה בספרד, דהיינו לעמוד מן הצד בעימות עתידי בין גרמניה הנאצית (ואיטליה הפשיסטית) למדינות אחרות. עימות כזה - העריך סטלין - ישחק את כוחם של הצדדים המעורבים בו, ובמקביל תוכל בריה"מ לבנות את כוחה עד שתהיה חזקה דיה לקטוף את פירות המאבק הזה. על הרקע הזה החלו במרס 1939 המגעים שהובילו באוגוסט של אותה השנה לחתימה על הסכם ריבנטרופ-מולוטוב.¹

במקביל, ב־31 במרס 1939, נתנה בריטניה ערבויות חד־צדדיות לפולין. לרוסים היה ברור ששירותה המוחלט של פולין להסתייע בבריה"מ ולאפשר מעבר כוחות סובייטיים דרך שטחה משמעותו שפולין, צרפת ובריטניה עומדות בפני מלחמה נגד גרמניה - מלחמה אשר לפי הניסיון של מלחמת העולם הראשונה עתידה להיות ממושכת ותקציז דם רב מכל משתתפיה. על הרקע הזה החליט סטלין להגיע להסכם עם היטלר ולהפיק את המיטב ואת המרב מהמצב שנוצר.

ההסכם עם היטלר היה חשוב בעיניו גם בשל האינטרסים שהיו לבריה"מ באסיה בכלל ובמזרח הרחוק בפרט ולא רק באירופה. על האינטרסים האלה איימה יפן, כפי שהתברר באוגוסט 1938 בתקרית ימת קזן (צ'נקופנג) ושנה אחר כך במערכת חלקין-גול (מאי-אוגוסט 1939). המערכה הזאת אומנם הסתיימה בניצחון מוחץ של הסובייטים, אולם היה ברור שצבא קוואנטונג היפני שבמנצ'וריה הוא איום ברור ומיידי על ריבונותה של בריה"מ במזרח, וכי יש להביא אותו בחשבון ולא רק את האיום של הגרמנים במערב.

המערכה בפולין, שהחלה ב־1 בספטמבר 1939, נמשכה מעט יותר מחודש ימים (עד ל־7 באוקטובר). בריה"מ הצטרפה למערכה נגד פולין ב־17 בספטמבר וכבשה את אזוריה המזרחיים. ב־3 בספטמבר אומנם הכריזו בריטניה וצרפת מלחמה על גרמניה, אולם קצרה ידן מלהושיע את הפולנים (בריטניה וצרפת כמעט שלא עשו דבר בעת המערכה על פולין).

בראשית אוקטובר איפשרה רומניה לכ־70 אלף אנשי צבא פולנים ולכ־40 אלף אזרחים פולנים לסגת לשטחה כדי שלא יפלו לידי הגרמנים או הרוסים.² המראה של שרידי הצבא הפולני שעוברים בתחומה החרף את תחושת הבידוד של רומניה, שכן התחוויר לה בבירור שלבריתות שחתמה עם בריטניה ועם צרפת אין ערך רב. אם שתי המעצמות האלה לא הצליחו לסייע לפולין (ולהציל את צ'כוסלובקיה) - הבינו הרומנים - מה הן יוכלו לעשות למען רומניה או יוגוסלביה בשעת צרה? לעומת זאת יצא המרצע מן השק, והתברר שההסכם בין בריה"מ לגרמניה אינו רק עניין דיפלומטי, אלא יש לו משמעות מעשית בשטח.

על פי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב (הנספח הסודי), מדינות מזרח אירופה, ובהן המדינות הבלטיות (ליטא, לטביה ואסטוניה) וכן פינלנד וחבל בסרביה ברומניה הועברו למרחב ההשפעה של בריה"מ.³

גרמניה לא יכולה הייתה לבסס את האסטרטגיה שלה על מלחמה קצרה, ואילו מלחמה ממושכת דורשת חומרי גלם אסטרטגיים רבים



ב־25 בספטמבר, עוד לפני סיום המערכה על פולין, החל סטלין לממש את "זכויותיו" על פי ההסכם. באותו היום פנה מולוטוב, ראש ממשלת בריה"מ ושר החוץ שלה, לשר החוץ של אסטוניה ודרש לאפשר כניסה של כוחות סובייטיים למדינה ל"שיפור ההגנה על הים הבלטי" - משימה שלטענת הסובייטים לא יכלה אסטוניה למלא בכוחות עצמה. לאחר שלושה ימים רצופי לחץ ואיומים, ב־28 בספטמבר, אישרה ממשלת אסטוניה לכוחות סובייטיים להיכנס לתחומה, וב־18 באוקטובר נכנסו למדינה דיוויזיית חי"ר, בריגדת שריון ומטוסים של הצבא האדום. זמן קצר לאחר מכן איבדה אסטוניה את עצמאותה והפכה לרפובליקה עממית (קומוניסטית) במסגרת בריה"מ. זה גם היה גורלן של לטביה ושל ליטא.⁴

ניסיונם של הסובייטים לספח באופן דומה גם את פינלנד לא עלה יפה. הפינים דחו את האולטימטום של הסובייטים, וכשהצבא האדום פלש לתחומם, היטיבו להתגונן והסבו לו אבדות כבדות. אומנם בסופו של דבר עלה בידי הסובייטים לנצח ולכפות על פינלנד ויתורים טריטוריאליים בהסכם שלום שנחתם במוסקבה ב־13 במרץ 1940, אולם פינלנד שמרה על עצמאותה ולא הפכה לרפובליקה עממית.⁵ גרמניה לא יכולה הייתה לבסס את האסטרטגיה שלה על מלחמה קצרה, ואילו מלחמה ממושכת דורשת חומרי גלם אסטרטגיים רבים.

שניים מהחשובים שבהם, ניקל וברזל, היא קיבלה מסקנדינביה. מכרות הניקל נמצאו באזור העיירה פטסאמו שבצפון פינלנד, ואילו עפרות הברזל באו מאזור קירונה-אליורה שבצפון שוודיה. מכרות פטסאמו סיפקו כ־70% מצריכת הניקל של גרמניה, ואילו שוודיה סיפקה 50% מצריכת הברזל של גרמניה. מכאן שפינלנד ושוודיה היו מקור חיוני - ללא תחליף - לתעשייה הצבאית של גרמניה.

קווי ההספקה של חומרי הגלם האלה עברו בים הבלטי. בחורף, כאשר המפרץ הבוטני קופא, לא יכולות לשוט בו אוניות, ואז הובלו חומרי הגלם באמצעות מסילת ברזל אל עיר הנמל הנורווגית נרוויק. משם הם הועברו לגרמניה באוניות.

לאחר הסכם השלום שנחתם בין בריה"מ לפינלנד ב־13 מרץ 1940 נמצאו כוחות של הצבא האדום ממש על סף מכרות הניקל בצפון פינלנד ובמרחק קצר ממכרות הברזל בצפון שוודיה. המצב הזה היה איום ברור ומיידי על מקורות חומרי הגלם החיוניים ביותר לגרמניה בלא שזו תוכל להגיב במהירות במקרה שהאיום ימומש.

יתר על כן, וינסטון צ'רצ'יל - שר הימייה והממונה על הצי הבריטי - דחף מתחילת המלחמה לפעולה נגד קווי ההספקה של עפרות הברזל משוודיה לגרמניה באמצעות מיקוש נתיבי הספנות לאורך החוף של נורווגיה.⁶ מאמציו, שהחלו כבר בשלהי ספטמבר 1939, נשאו פרי רק כחצי שנה לאחר מכן: ב־3 באפריל 1940 אישר הקבינט בלונדון להתחיל בפעולות המיקוש החל מ־8 באפריל.

גרמניה פלשה לנורווגיה ולדנמרק ב־9 באפריל 1940. ביום הראשון של הפלישה נכנעה דנמרק ללא קרב. בתוך חודשיים הצליחו הגרמנים לכבוש את מרבית שטחה של נורווגיה במבצע משולב מהים, מהאוויר ומהיבשה ובאמצעות כוחות קטנים מאוד. הצי של בריטניה וכוחות משלוח בריטיים וצרפתיים (שהיו מיועדים בתחילה לסייע לפינלנד נגד בריה"מ) שנחתו בנרוויק בצפון נורווגיה ניסו להדוף את הגרמנים, אך ללא הועיל. בסופו של דבר הם נאלצו להתפנות לאחר שספגו אבדות כבדות. כיבוש נורווגיה עלה לגרמניה בכ־1,300 הרוגים, ואילו לבעלות הברית היו כ־7,000 הרוגים. הבריטים ראו בלחימה בנורווגיה מפלה צורבת - ובצדק.

שתי תוצאות חשובות היו לכיבוש נורווגיה: צבאית - היטלר זכה בנמלים חשובים בעבור הצי של גרמניה לקראת הלחימה על השליטה באוקיינוס האטלנטי וכן הוא שיפר מאוד את יכולתו להגן על מכרות הברזל והניקל בצפון סקנדינביה. פוליטית - ממשלת צ'מברליין נפלה ב־9 במאי, ולמחרת תפסה את מקומה ממשלה בראשות צ'רצ'יל. הוא הנהיג את בריטניה ואת חבר העמים הבריטי עד לניצחון הסופי על גרמניה הנאצית חמש שנים לאחר מכן.

ב־10 במאי 1940 תקפו הגרמנים את צרפת באמצעות 2.4 מיליון חיילים. מולם עמדו 2.9 מיליון חיילים של בעלות הברית. לגרמנים היו 2,400 טנקים וליריביהם - 3,600 טנקים.⁷ אף שיחסי הכוחות נטו לטובת בעלות הברית, הצליחו הגרמנים בתוך 10 ימים להבקיע את מערכי ההגנה של הצרפתים ושל הבריטים בסדאן וניצלו את ההצלחה כדי להגיע לעומק של 320 ק"מ - עד תעלת לה-מאנש. תוך כדי דהרתם לתעלה עלה בידיהם לכתר את מיטב הכוחות של בעלות הברית ולהביסם. במקביל כבש כוח גרמני נוסף את הולנד וגרם אבדות כבדות לאזרחים ולצבא הולנד שנלחם באומץ, אך



שבויים בריטים בדנקירק | לתבוסה המהירה והנחרצת של צבאות בריטניה וצרפת היו השלכות מרחיקות לכת על כל המערכת האסטרטגית באירופה

לוותר על השטחים האלה, וכתוצאה מכך ניצבו כוחות חזית הדרום של הצבא האדום בפיקודו של ז'וקוב במרחק של 180 ק"מ בלבד ממקורות הנפט העיקריים של גרמניה.⁹

בתגובה לאיום הסובייטי על מקורות הנפט היחידים של גרמניה הנחה היטלר ב-21 ביולי את המפקד הכללי של צבא גרמניה, גנרל ולטר פון בראוכיץ', להכין תוכנית אופרטיבית להסרת האיום הסובייטי.¹⁰

ב-30 באוגוסט 1940 כונסה בווינה ועידה שבה הכתיבו גרמניה ואיטליה לרומניה תנאים להעברת מרבית שטחה של טרנסילבניה להונגריה (ומאוחר יותר את מרבית מחוז דוברוג'ה הדרומי לבלגריה). יחד עם זאת - וגם בתגובה לסיפוח בסרביה לבריה"מ

לא היה לו כל סיכוי לבלום את הפולשים שנהנו מעדיפות כמותית מוחצת. ההסתערות של צבא גרמניה לתוך צרפת נמשכה עד ל-24 במאי ונעצרה רק בפקודה אישית של היטלר כאשר הגיעו הגייסות הגרמניים לחופי התעלה ליד העיר דנקירק. עד תחילת יוני כבשו הגרמנים את כל החלק הצפוני של צרפת, שאמור היה להיות מוגן באמצעות קו מז'ינו.

בתחילת יוני נמשכה המערכה במרכז צרפת ובתוך קצת יותר משבוע נכבשה פריז. צרפת נכנעה ב-14 ביוני 1940 למרות התנגדות עזה של צבא צרפת לקראת סוף המערכה. ב-22 ביוני 1940 חתמה צרפת על הסכם שביתת נשק עם גרמניה. לפי ההסכם הזה עברו צפון צרפת ומערבה לשלטון כיבוש גרמני. חלקה הדרומי של צרפת לא נכבש, והוקם בו שלטון צרפתי ששיתף פעולה עם הגרמנים. בסיסו של השלטון הצרפתי היה בווישי (ומכאן השם "משטר וישי"). בראשו עמד מרשל פטן הישיש, גיבור מלחמת העולם הראשונה.

צבאות צרפת ובריטניה (יחד עם צבאות בלגיה והולנד), שמנו כמה מיליוני חיילים והיו מצוידים בנשק מודרני, הובסו בתוך עשרה ימים, אם כי המערכה נמשכה 45 יום בסך הכול. אבדות הצרפתים במערכה הזאת היו 92 אלף הרוגים ו-1.7 מיליון שבויים.⁸

לתבוסה המהירה והנחרצת של צבאות בריטניה וצרפת היו השלכות מרחיקות לכת על כל המערכת האסטרטגית באירופה. איטליה

לאחר המערכה על צרפת והפיכתה לגרורה גרמנית ניסה היטלר להגיע להסכם שלום עם בריטניה ובמקביל הנחה להכין את מבצע "ארי הים" לפלישה לבריטניה



נכנסה למלחמה לצידה של גרמניה באופן רשמי ב-10 ביוני 1940. ההנהגה הסובייטית התרשמה עמוקות מהניצחון המוחץ של הגרמנים והגבירה באופן משמעותי את הכנותיה למלחמה נגד גרמניה.

לאחר המערכה על צרפת והפיכתה לגרורה גרמנית ניסה היטלר להגיע להסכם שלום עם בריטניה ובמקביל הנחה להכין את מבצע "ארי הים" לפלישה לבריטניה. את הצעותיו לשלום דחו הבריטים, ואילו התבוסה של חיל האוויר הגרמני בקרב על בריטניה הביאה לביטול "ארי הים". הגרמנים לא היו מוכנים ליטול את הסיכון הכרוך בנחיתה מהים ללא הבטחת השליטה באוויר.

רומניה אשר בידודה הפך למוחלט, כיוון שבריתותיה עם צרפת ועם בריטניה הפכו לחסרות ערך, החלה משנה כיוון לעבר הסכם עם גרמניה. ב-29 במאי היא חתמה על הסכם ברטר להספקת נפט לגרמניה בתמורה לנשק. בריה"מ - שנרעשה מתבוסת בעלות הברית בצרפת ומהסכם הנפט-תמורת-נשק של גרמניה עם רומניה - דרשה כעבור חודש, ב-26 ביוני 1940, מרומניה "להחזיר" לה את חבלי בסרביה (על פי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב) וצפון בוקובינה (שלא נכלל בהסכם ריבנטרופ-מולוטוב, אולם היה שטח כינוס חיוני למתקפה אפשרית לעבר שדות הנפט של פלוישטי). רומניה נאלצה

- הודיע באותו המעמד היטלר שהוא ערב לעצמאותה של רומניה (ליתר דיוק, של מה שנותר ממנה). ברומניה התרחש מהפך בשלטון, ולראש הממשלה נבחר יון אנטונסקו שהפך לבעל בריתו של היטלר. בספטמבר 1940 נחתמה הברית המשולשת גרמניה-איטליה-יפן. הברית הזאת התאפשרה בעקבות הניצחונות של גרמניה באירופה והבהירה לבריה"מ שהיא עלולה למצוא את עצמה במלחמה בשתי חזיתות - במזרח אירופה ובמזרח הרחוק.

באוקטובר 1940 ניהל היטלר שיחות עם מרשל פטן ועם גנרל פרנקו על התפתחות המלחמה ולאחר מכן יצא להיפגש עם ידידו מוסוליני בפירנצה. בדרכו לשם הוא הופתע לשמוע על פלישת איטליה ליוון - שעליה מוסוליני כלל לא התייעץ איתו. בכך נפתחה מחדש זירת הבלקנים, והמלחמה קיבלה כיוון מאוד לא נוח מבחינת גרמניה. לדברי היטלר, התוצאה המיידית של הפעולה הזאת הייתה נסיגתו של פרנקו מכל כוונה - שאולי עוד הייתה לו - להצטרף למדינות הציר בטענה שאינו יכול לסמוך על בעלי ברית כה בלתי צפויים.¹¹

באותה העת גברה מאוד המתחיות בין גרמניה לבריה"מ - במיוחד על רקע מאבקי השליטה שלהן ברומניה ובאגן הדנובה (מקורות הנפט). ב-26 באוקטובר תקפה בריה"מ - ששלטה אז על שפך הדנובה לים השחור - אי רומני בשפך הנהר. הייתה זו התנגשות אחת מתוך סדרה של התנגשויות בין הצבא האדום לצבא רומניה מאז הוזה הגבול ביוני.¹²

ראש צוות התכנון האופרטיבי, מיו"ר גנרל מרקס, הציג את תוכניתו להביס את הצבא האדום כך שבבריה"מ לא תוכל להיות איום על גרמניה בעתיד הנראה לעין



בעקבות זאת הוזמן מולוטוב לברלין כדי ליישב את חילוקי הדעות ולהרגיע את המצב. אולם מולוטוב הגיע לברלין עם רשימת דרישות מהגרמנים:

- להכיר בכך שפינלנד נמצאת במרחב ההשפעה הסובייטי.
- לחתום על הסכם הבנות בנוגע לעתידה של פולין.
- להכיר באינטרסים הסובייטיים ברומניה ובבולגריה.
- להכיר באינטרסים הסובייטיים במצרי הדרדנלים (בין הים השחור לים התיכון).

היטלר זעם על הדרישות האלה, נמנע מלהתייחס אליהן וכנראה הגיע אז למסקנה שיש להחיש את ההכנות למלחמה נגד בריה"מ. להיטלר הייתה עוד סיבה לאי-שביעות רצון ואף לזעם: התנהגות האיטלקים ועוד יותר מכך ביצועיהם הכושלים בשדות הקרב. בנובמבר 1940 הביסו אותם היוונים, וחודש אחר כך הביסו אותם הבריטים בצפון אפריקה. בגלל התבוסות האלה נאלצו הגרמנים להתערב ולשלוח כוחות צבא ניכרים כדי לתמוך בבעלת בריתם החלשה. הכוחות האלה הוצאו מזירות אחרות. המתקפה על יוגוסלביה, "מבצע 25", החלה ב-8 באפריל 1941.

הכוחות הגרמניים יצאו למתקפה משטחי כינוס בכל שכנותיה של יוגוסלביה: בולגריה בדרום, רומניה והונגריה במזרח ובצפון וגרמניה ואיטליה בצפון ובמערב. המערכה הסתיימה בתוך שבוע ימים בתבוסתו המוחצת של צבא יוגוסלביה. לגרמנים היו במערכה הזאת 558 אבדות (ובהן 151 הרוגים), והם שבו 254 אלף חיילים יוגוסלבים.¹³

מבצע "מריצה", המתקפה נגד יוון שהחלה במקביל למתקפה על יוגוסלביה, ארכה כשלושה שבועות, ובמהלכה נלחמו הגרמנים גם נגד חיל משלוח בריטי שמנה כ-53 אלף חיילים. גם המבצע הזה הסתיים בניצחון מוחץ של הגרמנים: במחיר של כ-5,000 אבדות (ובהן 1,100 הרוגים) הם כבשו את יוון והביסו את חיל המשלוח הבריטי. החיילים הבריטים נאלצו להתפנות מיוון לאחר שאיבדו 11,800 חיילים. נוסף על כך שבו הגרמנים במערכה הזאת 245 אלף חיילים יוונים ועוד 90 אלף חיילים יוגוסלבים.¹⁴ יוון נכנעה ב-30 באפריל.

באפריל 1941, בעוד המערכה מתנהלת בבלקנים, חתמה בריה"מ על הסכם אי-התקפה עם יפן. יפן ראתה בכך הישג דיפלומטי ראוי לציון המאפשר לה להמשיך במלחמה נגד סין בלי האיום של בריה"מ בעורפה - איום שעל חומרתו למדה ממערכת חלקי-גול. גם בריה"מ ראתה בכך הישג דיפלומטי, שכן ההסכם חתר תחת הברית המשולשת (יפן-גרמניה-איטליה), איפשר לה לרכז את עיקר מעייניה (וכוחות ניכרים מזירת המזרח הרחוק) באירופה והסיט את התוקפנות של יפן לעבר סין ומעצמות המערב באסיה. סטלין קיווה שיוכל לקטוף בסופו של דבר את הפירות מהשחיקה ההדדית של אויביו.

כיבוש כרתים במבצע המוטס הגדול ביותר בהיסטוריה (ללא חבירה קרקעית או ימית) נמשך 11 יום בין 20 במאי ל-1 ביוני 1941. הגרמנים השיגו הישג מרשים נוסף - אם כי במחיר של אבדות לא מועטות לכוחותיהם המוטסים.

המבצעים האלה בבלקנים, אשר הגרמנים נשאבו אליהם בראשית 1941 בלית ברירה בשל הכישלונות של האיטלקים, הסיטו במידת מה את תשומת הלב מההכנות לפלישה לרוסיה ואף גרמו לדחייתה ל-22 ביוני. אולם ההשפעה הישירה של המערכה בבלקנים הייתה מועטה מכפי שהבריטים נטו להציגה כדי להצדיק את מעורבותם בה. חודש מאי היה משופע בגשמים במזרח אירופה, והקרקע הייתה בוצית, ולכן היה צורך להמתין עד שהיא תתייבש. כינוס הכוחות מהבלקנים למערכה ברוסיה הצריך זמן מסוים, אולם בסופו של דבר ניתן לומר שהמערכה בבלקנים דחתה את הפלישה לרוסיה לכל היותר בשלושה שבועות.¹⁵

מבצע "ברברוסה" - התכנון האסטרטגי-אופרטיבי

נוהל הקרב הגרמני למבצע החל, כאמור, עם ההנחיה לבראוכיץ' ב-21 ביולי 1940. למחרת נפגש בראוכיץ' עם ראש המטה הכללי של צבא גרמניה, פרנץ האלדר, כדי לדון בהנחייתו של היטלר, שהייתה בעבור הצבא פקודת התרעה ראשונית להתחיל בתכנון. מיד נקראו ראש חטיבת המבצעים, אוברסט (אלוף-משנה) פון גרייפנברג וראש הזירה המזרחית באגף המודיעין, קולונל-לויטננט אברהרט קינצל. זה האחרון נדרש להציג סקירה כללית של הבעיה שעל הפרק (הוא הפך לקמ"ן המוביל של המבצע). אנשי המודיעין והמבצעים החלו



טקס החתימה על הסכם אי-ההתקפה בין בריה"מ ליפן | באפריל 1941, בטוד המערכה מתנהלת בכלקנים, חתמה בריה"מ על הסכם אי-ההתקפה עם יפן

התהליך של היטלר

בשיחתו עם בראוכיץ' התווה היטלר את התכלית האסטרטגית של המבצע כלהלן:

1. המטרה הצבאית היא להביס את צבא בריה"מ ו/או לכבוש מרחב אשר יוציא את מרכזי התעשייה של גרמניה בשליה העילית ובברלין ואת שדות הנפט הרומניים בפלוישטי מחוץ לטווח הפצצה יעיל של חיל האוויר הסובייטי. על הצבא הגרמני להתקדם למרחק שממנו יוכל חיל האוויר שלו לתקוף ביעילות את מרכזי הייצור החשובים של רוסיה האירופית (אורל).
2. המטרה המדינית כוללת מתן עצמאות לאוקראינה (יצירת מדינה חדשה) ויצירת קונפדרציה של המדינות הבלטיות תחת שליטה גרמנית.
3. המערכה צפויה להמשך 4-6 שבועות.
4. צבא גרמניה יצטרך להפעיל בין 80 ל-100 דיוויזיות במערכה הזאת.¹⁸

ב-5 באוגוסט 1940 הציג גנרל מרקס לראשונה את תוכניתו ולהלן קוויה הכלליים:

המטרה: להביס את הצבא האדום כך שבריה"מ לא תוכל להיות איום על גרמניה בעתיד הנראה לעין. לשם כך על צבא גרמניה לכבוש את כל השטח עד לקו רוסטוב-גורקי-ארכנגלסק להסרת איום של הפצצות סובייטיות על גרמניה.

השיטה: נדרשות שתי מתקפות מצפון ומדרום לביצוע הפריפייאט. המאמץ העיקרי יהיה מצפון לאזור הביצות ואילו המשני בדרום. משימת המאמץ העיקרי תהיה להשמיד את הצבא האדום ממערב לבירה מוסקבה. זו תיכבש בעקבות המאמץ ההתקפי הזה.

לרכז נתונים לצורך התכנון, ושבוע אחר כך, ב-29 ביולי, מונה לראש צוות התכנון האופרטיבי למבצעים נגד רוסיה מיור-גנרל אריק מרקס, שהיה עד אותו הזמן ראש המטה של ארמיה 18 בגבול עם בריה"מ ולכן בקיא היטב בזירה ובאויב.¹⁶ באותו היום החל להתגלגל גם תהליך התכנון ברמה הממונה, כאשר רמטכ"ל הכוחות המזוינים (OKW), גנרל-לויטננט אלפרד יודל תיכנן את ראש חטיבת המבצעים במטכ"ל של הכוחות המזוינים, מיור-גנרל ולטר ורלימונט, בנוגע לכוונותיו של היטלר לפתוח במלחמת מנע נגד בריה"מ ועל ההשלכות הנובעות מכך.¹⁷

הזירה

ביצוע הפריפייאט חילקו את זירת הלחימה לשתי גזרות לחימה - צפונית ודרומית. הגזרה הצפונית, בין לנינגרד למוסקבה, התאפיינה ביערות רבים ועבותים שהתמשכו אל תוך ביצות הפריפייאט. בגזרה הזאת עברו כמה כבישים מרכזיים שהיו צירי אורך מוורשה ומפרוסיה המזרחית דרך סלוצק, מינסק, ויטבסק לעבר מוסקבה.

בגזרה הדרומית, מדרום לפריפייאט, במזרח פולין ובאוקראינה היו מעט יערות, והשטח היה פתוח הרבה יותר. האזור הזה התאים ללחימת שריון, אך היה בו כביש ראשי אחד בלבד - ציר אורך שנמשך ממערב למזרח דרך קייב לעבר נהר הדנייפר. הנהר הזה הוא מכשול טבעי משמעותי.

הזירה הצפונית איפשרה ניידות אופרטיבית רבה יותר הודות לרשת כבישים טובה יותר, ואילו אוקראינה הייתה שטח מתאים יותר ללוחמת שריון. בגזרה הצפונית עתידה הייתה הלחימה להתנהל בעיקר בדרכים ובכבישים.

לאחר כיבוש מוסקבה וצפונה של רוסיה האירופית יופנו חלקים מהמאמץ הצפוני דרומה, לעבר אוקראינה, כדי לסייע למאמץ המשני אשר יתקוף מדרום לפריפיאט במקביל. למבצע יוקצו 147 דיוויזיות (מהן 110 חי"ר, 24 שריון ואחת של פרשים).¹⁹

הצעת הצי

אדמירל אריך רדר, מפקד הצי הגרמני, הציע להיטלר ב־26 בספטמבר 1940 שלא לתקוף את בריה"מ אלא לרכז מאמץ סיוע לאיטלקים בצפון אפריקה ולכבוש את תעלת סואץ, העורק הראשי של האימפריה הבריטית וכן חלק מהמזרח התיכון (בעיקר את מצרים את ארץ ישראל ואת סוריה). במצב כזה תהיה טורקיה נתונה לחלוטין לחסדי גרמניה, וכל הבעיה הרוסית תקבל פרופורציה שונה לחלוטין כאשר היא מאוימת גם מדרום. במילים אחרות: הרעיון המבצעי של רדר היה לרכז מאמץ נגד החוליה החלשה - האימפריה הבריטית - ובכך לאיים גם על רוסיה ולמנוע ממנה אפשרות לתקוף. באותה העת לא היו לצבא בריטניה במזרח התיכון יותר משלוש דיוויזיות בתקן מלא. ניתן היה לרכז מולן רק חלק מהכוח שיועד למבצע "ברברוסה" - למשל 30 דיוויזיות (מתוך ה־147) ולהשיג את שתי המטרות: הבסת בריטניה במזרח התיכון ואיום על רוסיה מדרום, וכל זה בלא לפתוח כלל במלחמה נגד בריה"מ.²⁰ היטלר דחה את הצעתו של רדר - יש אומרים שבגלל הבנתו המוגבלת באסטרטגיה רבת.

מחקר מטה

באוקטובר 1940 ערכה חטיבת המבצעים במטכ"ל הגרמני מחקר מטה ללימוד מעמיק של המערכה החזויה נגד בריה"מ. היה זה, למעשה, תכנון אופרטיבי מתמשך שבמסגרתו עלו כמה מהבעיות הצפויות במערכה וכן הועלו פתרונות לבעיות האלה:

1. יחסי הכוחות. למתכננים הגרמנים היה ברור שהם תוקפים בנחיתות מספרית ושההבדלים האיכותיים בין שני הצבאות אינם בהכרח לטובת הגרמנים. אומנם לגרמנים היה ניסיון מבצעי מוכח מהמערכות האחרונות בפולין, בסקנדינביה ובצרפת, והחייל הגרמני צבר בהן ביטחון עצמי והיה במוראל גבוה, אולם המתכננים הגרמנים ידעו שעל אף הרמה הנמוכה של הפיקוד העליון הסובייטי (לעומת זה הגרמני) אין להמעיט בערכו של החייל הרוסי המגן על מולדתו. לכן הם קבעו ששיטת ההתקפה צריכה להישען על ריכוז מאמצים אל מול נקודות התורפה במערכי האויב ועל הפתעה.

2. המרחב הגדול של רוסיה האירופית - ידעו המתכננים הגרמנים - מאפשר לצבא האדום לסגת ולהיערך ברצועות הגנה חדשות בעומק המותקף, תהליך שיקשה מאוד על התוקפים, יאריך את המערכה וישחק את הכוחות התוקפים. לכן הם ידעו שעליהם לעשות כל מאמץ לא לאפשר לסובייטים לסגת ולהיערך מחדש. את היעד הזה תיכננו הגרמנים להשיג באמצעות מבצעי כיתור גדולים ועמוקים ככל האפשר.

3. הזמן. את המבצעים בחזית הרוסית - הבינו המתכננים

הגרמנים - יש לסיים עד סוף אוקטובר, שכן לאחר מכן מתחיל החורף הרוסי. במילים אחרות: על הגרמנים היה לעבור כ־1,000 קילומטר מול התנגדות אויב בתוך קצת יותר מארבעה חודשים.

4. היערכות האויב. ריכוז הכוחות העיקרי של הצבא האדום היה באוקראינה ובדרום (כ־70 דיוויזיות). ככל הנראה יועד הכוח הזה להשתלט על רומניה ועל שדות הנפט שלה. המתקפה מצפון לפריפיאט כוונה אפוא נגד הריכוז הרוסי החלש יותר, ולאחר חיסולו תיכננו הגרמנים להתמקד באוקראינה כדי למנוע את האיום על רומניה.

5. ניתוח הזירה הצביע על כך שהמטרות הכלכליות החשובות והשטח הנוח יותר ללוחמת שריון נמצאים באוקראינה ובדרום. אף על פי כן החליטו הגרמנים להתמקד קודם כל בחלקה הצפוני של הזירה, שם היה כוחו של הצבא האדום חלש יותר. רק לאחר השגת ההכרעה בצפון תיכננו הגרמנים לפעול לכיבוש המרכזים הכלכליים של הדרום.²¹

ב־5 בדצמבר 1940 הציגו בראוכיץ' והאלדר בפני היטלר את התוכנית למבצע "ברברוסה" והבהירו לו מדוע החליטו על מאמץ עיקרי בצפון ועל מאמץ משני בדרום. היטלר אישר את התוכנית והדגיש באוזניהם: יש חשיבות עליונה להשמדת הכוחות הסובייטיים לפני שיצליחו לסגת. למוסקבה אין חשיבות מיוחדת, ולכן כיבושה הוא מטרה משנית בלבד.

בנובמבר ובדצמבר 1940 ערך ראש אגף מבצעים במטה הכללי של חיל היבשה, גנרל פרידריך פאולוס, תרגיל מטכ"לי תלת־שלבי לבחינת תוכנית המבצע. תוצאות התרגיל הזה היו שמשאביו של צבא גרמניה עלולים שלא להספיק אם הסובייטים יפגינו התנגדות נחושה ויצליחו לסגת ולהיערך מחדש. בעקבות התרגיל הזה ביצע ראש חטיבת התחזוקה, גנרל־מיוז אדוארד וגנר, תרגיל תחזוקה לבחינת נושא ההספקה לשטחי הכינוס ולתמיכה במאמץ המבצעי. המסקנות של שני התרגילים הועברו לרמטכ"ל - גנרל האלדר.

במקביל הונחו ראשי המטות של שלוש קבוצות הארמיות לתכנן את מבצעהיהן ולהעלות בעיות צפויות למטכ"ל. ב־13 וב־14 בדצמבר נערך דיון מקיף במטכ"ל עם כל ראשי המטות, ונידונו בעיקר הנושאים שלא נמצאו להם פתרונות בעבודת המטה עד אז. כל המשתתפים בדיון הזה הסכימו שבריה"מ תובס בתוך 8-10 שבועות.²²

הגורם הכלכלי

במהלך נובמבר 1940 הורה הרמן גרינג (בתוקף היותו ראש התוכנית הארבע־שנתית) לראש האגף הכלכלי של הכוחות המזוינים, גנרל־לויטננט גיאורג תומס, ללמוד את ההשלכות הכלכליות של המערכה נגד בריה"מ. בדו"ח שהגיש תומס לאחר מחקר מטה שנערך בנושא הוא הגיע למסקנות שלהלן:

- לאחר כיבוש רוסיה האירופית (לא כולל האורל), ישתפר מצב המזון וחומרי הגלם של גרמניה, אם ניתן יהיה להימנע מהרס מצבורי האספקה של בריה"מ, אזור הנפט של הקווקז ייתפס ללא פגע, ובעיית התחבורה תיפתר.
- במקרה שהלחימה תימשך, תוכל גרמניה להרוויח מהפלישה רק אם תיפתר בעיית התחבורה, והאוכלוסייה המקומית

תשתף פעולה.

- עד אשר תובטח האספקה מהמזרח הרחוק, תסבול גרמניה ממחסור בחומרי גלם אסטרטגיים כמו גומי, טונגסטן, נחושת, פלטינה, אלומיניום, אסבסט וסיבי יוטה.
- כל המרחב שמדרום לוולגה ולדון, ובכלל זה הקווקז, חייב להיכלל ביעדי המבצע. הנפט המופק באזור הקווקז - נכתב בדו"ח - חיוני לפיתוח השטח שייכבש ברוסיה.
- כיבוש רוסיה האירופית יאפשר להשתלט על 75% מהתעשייה הביטחונית של בריה"מ ועל 100% מתעשיית המכשירים המדויקים והאופטיים.
- המחקר הכלכלי הזה הוצג להיטלר, ועל אף שהכיר בחשיבותו, הוא לא חשב שיש צורך להכניס בגללו שינויים כלשהם בתוכניותיו המדיניות והצבאיות.

הנחיה 21 - מבצע "ברברוסה"

ב־6 בדצמבר 1940 הורה יודל לראש חטיבת המבצעים במטכ"ל של הכוחות המזוינים, ורלימונט, לנסח את ההנחיה למערכה נגד בריה"מ על בסיס התוכנית הראשונית שאישר היטלר. שישה ימים אחר כך הועברה ליודל הטיטה של הנחיה מס' 21, ולאחר שהכניס בה כמה שינויים לא משמעותיים, הורה להכין טיטה סופית. באותו היום פירסם מטה חיל הים דו"ח שבו הזהיר מפני הסכנה

המרחב הגדול של רוסיה האירופית - ידעו המתכננים הגרמנים - מאפשר לצבא האדום לסגת ולהיערך ברצועות הגנה חדשות בעומק המותקף - מה שיאריך את המערכה וישחק את הכוחות התוקפים



שבפתיחת חזית שנייה בעוד כל מאמצי הצי נתונים למערכה נגד בריטניה. ב־16 בדצמבר העביר ורלימונט את הטיטה המתוקנת ליודל כדי שיציגה להיטלר למחרת. במעמד הזה דנו יודל וורלימונט בסכנה הנשקפת לגרמניה ממלחמה בשתי חזיתות.

ב־17 בדצמבר הציג יודל להיטלר את הנחיה מס' 21, וזה הכניס בה כמה שינויים בסיסיים: היטלר הורה להשמיד קודם כול את הכוחות הסובייטיים שמצפון לביצות הפריפיאט, לכבוש את המדינות הבלטיות וכן את לנינגרד ואת קרונשטט. רק לאחר השלמת הכיבושים האלה - קבע היטלר - יופנה המאמץ לכיבוש מוסקבה - אלא אם הצבא האדום יתמוטט מוקדם מהמצופה, ואז יוכל צבא גרמניה לתקוף במקביל לעבר מוסקבה ולעבר לנינגרד.

לאחר הכנסת השינויים הנדרשים התפרסמה ב־18 בדצמבר 1940 הנחיה מס' 21 - מבצע "ברברוסה". להלן עיקרי ההנחיה: צבא גרמניה חייב להתכונן לחיסול רוסיה הסובייטית במערכת בזק, אפילו לפני סיום פעולות האיבה נגד בריטניה הגדולה.

למטרה הזאת יקצה הצבא את כל כוחותיו - חוץ מאלה שיושאר להגנה על השטחים הכבושים מפני מתקפת פתע.

שיטה - כללי: בשלב ההתחלתי יושמד צבא רוסיה הערוך במערב בריה"מ בסדרה של מבצעים נועזים בהובלת כוחות שריון. יש למנוע את הנסיגה המאורגנת של יחידות שלמות לעומק המרחב הרוסי.

בשלב שלאחר מכן ינוהל מרדף מהיר עד לקו שממנו לא יוכל חיל האוויר הסובייטי לתקוף את שטחה של גרמניה.

היעד הסופי של המבצע הוא לבודד את אירופה מאסיה באמצעות התייצבות על קו שיימשך מהוולגה ועד לארכנגלסק בצפון. במצב הזה יוכל חיל האוויר של גרמניה - אם יהיה צורך בכך - לנטרל את אזור התעשייה האחרון שישאר בידי הרוסים בהרי אורל.

כתוצאה מהמבצעים האלה יאבד הצי הרוסי הבלטי את בסיסו ויחדל להיות מבצעי.

כל ניסיון של חיל האוויר הסובייטי להתערב ייבלם באמצעות תקיפתו מיד בתחילת המערכה בבסיסיו בסדרת תקיפות פתע.

בעלות ברית ומשימותיהן: יש להיערך להשתתפותן הפעילה של רומניה ושל פינלנד במלחמה נגד בריה"מ: הן יספקו חילות משלוח באגפים של כוחות היבשה הגרמניים (מדרום ומצפון). בעיתוי המתאים על הפיקוד העליון להכניס את המדינות האלה בסוד המבצע ולתאם איתן את השתתפותן.

כוחות ומשימות - כללי: זירת המבצעים מחולקת לשניים - מצפון ומדרום לביצות הפריפיאט. המאמץ העיקרי יוטל מצפון לפריפיאט ויכלול שתי קבוצות ארמיות. קבוצת הארמיות הימנית (הדרומית) תזכה בעדיפות מיוחדת בהקצאת כוחות שריון. משימתה תהיה לתקוף מהמרחב שבסביבות ורשה ולהשמיד את הצבא הסובייטי ברוסיה הלבנה (ביילורוסיה). לאחר השלמת המשימה הזאת היא תפנה כוח משוריין משמעותי צפונה ויחד עם קבוצת הארמיות צפון, שתתקוף מפרוסיה המזרחית לכיוון לנינגרד, תמגר את כוחות האויב באזור הבלטי. רק לאחר שתושלם המשימה החיונית הזאת ייכבשו הערים קרונשטט ולנינגרד, ולאחר מכן יכוונו המבצעים נגד מוסקבה.

קבוצת הארמיות שתתקוף מדרום לביצות הפריפיאט תבצע גם היא לפיתה כפולה. כוחות משמעותיים שיתקפו מהאגפים ימגרו את הכוחות הסובייטיים באוקראינה ממערב לדנייפר. ההתקפה העיקרית תונחת מאזור לובלין לעבר קייב, ואילו הכוחות המכונסים ברומניה יצלחו את נהר הפרוט ויהיו הזרוע השנייה של הלפיתה רחבת ההיקף. משימתו של צבא רומניה תהיה לרתק את הכוחות הסובייטיים שייכלדו בין שתי הזרועות.

לאחר שהקרבות מצפון ומדרום לביצות הפריפיאט יסתיימו בהצלחה, יופנו הכוחות לעבר היעדים שלהלן:

בדרום - לעבר אגן הדוניץ שהוא אזור בעל חשיבות צבאית כלכלית רבה, ויש לכבוש אותו ללא שהיות.

בצפון יש להגיע למוסקבה מוקדם ככל האפשר בגלל חשיבותה המדינית והכלכלית ובשל היותה צומת רכבות מרכזי.

משימות חיל האוויר יתמקדו בסיוע לקרבות ביבשה (ולא בהפצצות אסטרטגיות).²³

מדוע לפתוח חזית שנייה?

הדעה הכללית בקרב המתכננים הגרמנים הייתה שהמערכה בבריה"מ תסתיים בתוך זמן קצר. אולם מפקדת הצי לא הייתה שותפה לאופטימיות הזאת. ב־27 בדצמבר שוב ניסה אדמירל רדר לשכנע את היטלר שאסור לגרמניה לפתוח במערכה נגד בריה"מ לפני שהביסה את בריטניה. רדר הדגיש שבריטניה הולכת ומתחזקת בעקבות הצלחותיה נגד האיטלקים בצפון אפריקה והודות לסיוע שהיא מקבלת מארה"ב. אולם אם גרמניה תרכז את כל הפוטנציאל המלחמתי שלה לחיזוק חילות האוויר והים - טען רדר - יושג במהרה ניצחון על בריטניה. כל פיזור של המאמצים - קבע רדר - יאריך את המלחמה ויפגע בסיכוי לסיימה בניצחון.

מתשובתו של היטלר ניתן לעמוד על תפיסתו האסטרטגית הכוללת. הוא הסכים שיש להקצות משאבים נוספים לבניית צוללות, אך טען שמגמות ההתפשטות של בריה"מ - כפי שבאו לידי ביטוי במזרח אירופה בכלל ובבלקנים בפרט, ושמשכנות את מקורות הנפט היחידים של גרמניה - מחייבות את הגרמנים לחסל את יריבתה האחרונה ביבשת אירופה עוד לפני שתסתיים המערכה נגד בריטניה. לכן יש לתת עדיפות לבניין הכוח של הצבא. ברגע שהמערכה נגד בריה"מ תסתיים בהצלחה - הבטיח היטלר - יקבלו הצי וחיל האוויר עדיפות, ויועקו אליהם משאבים מהצבא.

היטלר טען שמגמות ההתפשטות של בריה"מ מחייבות את הגרמנים לחסל את יריבתה האחרונה ביבשת אירופה עוד לפני שתסתיים המערכה נגד בריטניה



המשך נוהל הקרב

במהלך ינואר 1941 החלו תרגילי מפקדות בכל קבוצות הארמיות לבחינת המשימות שהוטלו עליהן, ובסוף החודש התקיימה פגישה מיוחדת של מפקד הצבא בראוויץ' עם מפקדי קבוצות הארמיות לדיון בממצאים.

ב־2 וב־3 לפברואר דן היטלר עם גנרל פדור פון בוק, מפקד קבוצת ארמיות מרכז (המסגרת החזקה ביותר) ואחר כך עם רמטכ"ל הצבא האלדר על אישור תוכניות קבוצות הארמיות.

בפברואר ובמרס 1941 נערך נוהל הקרב ברמת הארמיות וקבוצות השריון, לאחר שקיבלו את הפקודה ממפקדת הצבא. במסגרות האלה נעשו נוהלי קרב מסודרים עד לרמה של תרגילי מפקדות.

במהלך מרס ואפריל (במקביל למערכה בבלקנים) הוכנסו כמה שינויים בתוכנית הבסיסית. המשמעותי שבהם היה בקבוצת הארמיות דרום: במקום מבצע לפיתה רחב היקף, שלביצעו לא היו לה די כוחות, הוחלט לרכז את כל הכוח המשוריין שלה בזרוע

הצפונית כדי שזו תשיג הבקעה ואיגוף מהיר מצפון של הכוחות הסובייטיים באוקראינה כדי להרחיקם מהר ככל האפשר משדות הנפט של פלוישטי. התיקון הזה הוכנס בפקודות הסופיות למבצע שפורסמו במסגרת הנחיה מס' 32 מ־11 ביוני 1941.²⁴

לסיכום ניתן לומר שתוכנית "ברברוסה" הייתה נועזת בכל מה שקשור לגורמי הזמן והמרחב, לכמויות ולאכזריות של האנשים ושל הציוד שהוקצו למערכה ולסיכון שהיו המתכננים מוכנים לקחת על עצמם. התוכנית - על אף מורכבותה - הייתה בסופו של דבר פשוטה, וזה היה סוד כוחה ויתרונה. היא הייתה מבוססת על המציאות הגיאוגרפית, הכלכלית והצבאית, עברה תהליך שיטתי של עבודת מטה ושל נוהל קרב, כולל תרגילי מפקדות ומשחקי מלחמה ברמות השונות.

הרעיון האסטרטגי של "ברברוסה" היה להשמיד את הצבא הסובייטי מהגבול הפולני ועד לוולגה במהלומת קיץ אדירה ולהוריד את מחוזותיה לדרגת מושבות בלתי חמושות שבהן יוצבו חילות מצב גרמניים ושינהלו על ידי גרמניה. מהאזורים המרוחקים שמעבר לוולגה לא יכול היה שום מפציץ שהיה קיים אז לאיים על גרמניה - סוגיה שהגרמנים ייחסו לה חשיבות רבה בתכנוניהם המבצעיים. קו ההתחלה היה בפולין. אורכו היה כ־800 ק"מ מהצפון לדרום, מהים הבלטי ועד הרי הקרפטים (נוסף על כך הייתה גם פעולה התקפית מרומניה שנועדה לאבטח את שדות הנפט של פלוישטי).

קו היעד היה באורך של כמעט 3,200 ק"מ - מארכנגלסק על חוף הים הלבן בצפון ועד לים הכספי בדרום. הנקודה המרוחקת ביותר על הקו נמצאת במרחק של כ־2,000 ק"מ מקו ההתחלה.

הקו שאליו הגיעו הגרמנים בדצמבר 1941 נמתח מלינינגרד במפרץ הפיני, דרך מוסקבה לחצי האי קרים וליים השחור, במרחק קטן בלבד מרוסטוב שעל נהר הדון. אורכו כמעט 2,000 ק"מ, והוא מרוחק כ־900 ק"מ מקו ההתחלה. מכאן עולה שהסובייטים בלמו את הגרמנים בערך במחצית הדרך. אבל לאמיתו של דבר אין זה כך. הגרמנים נבלמו ממש ברגע האחרון, בחפירה האחרונה.

הסד"כ והיערכות של צבא גרמניה

סדר הכוחות שהקצו הגרמנים לפלישה לבריה"מ כלל 145 דיוויזיות, ובכללן 19 דיוויזיות שריון. הכוח הזה מנה 3.05 מיליון חיילים, 625 אלף סוסים, 600 אלף כלי רכב, 3,218 טנקים, 7,184 קני ארטילריה וכ־2,000 מטוסים (ובהם 1,160 מפציצים ו־720 מטוסי קרב).

הכוחות האלה אורגנו למתקפה בשלוש קבוצות ארמיות: צפון, מרכז ודרום שכללו 11 ארמיות.²⁵ לעוצמה הזאת יש להוסיף את צבאות רומניה בדרום ואת צבא פינלנד בצפון שאיבטחו את האגפים של הגרמנים.

צבא רומניה אורגן בקבוצת ארמיות - קבוצת הארמיות אנטונוסקו - שהייתה אפוא קבוצת הארמיות הרביעית שעמדה לרשות הגרמנים. קבוצת הארמיות הזאת כללה שתי ארמיות רומניות מספר 3 (דומיטרסקו) ומספר 4 (צ'ופרקה) וכן את ארמיה 11 הגרמנית (שוברט). על הארמיה הזאת הוטל לכבוש מחדש את בסרביה ואת צפון בוקובינה. הכוח שהקצה צבא רומניה להתקפה על רוסיה מנה 325,685 חיילים.²⁶

צבא פינלנד תיכנן לנצל את "ברברוסה" כדי לכבוש מחדש את השטחים שעליהם השתלטו הסובייטים בעקבות מלחמת החורף. לצורך כך הוא הקצה כ-15 דיוויזיות שמנו כ-300 אלף חיילים. את המאמץ העיקרי תיכננו הפינים לעשות במיצר הקרלי, בין אגם לדוגה לים הבלטי.²⁷

בחיל השריון הגרמני שהוביל את הפלישה לבריה"מ נעשתה ראורגניזציה ערב "ברברוסה": מכל דיוויזיה משורינית נלקחה אחת משתי חטיבות הטנקים שלה כדי להגיע למספר של 20 דיוויזיות. כתוצאה מהראורגניזציה נפגם איזון הכוחות: הוכפל מספרם של המטות ושל כוחות השירותים בלי שהוגדל כוח המחץ של השריון. 20 דיוויזיות שריון היו ללא ספק מספר מרשים, אבל מספר הטנקים בפועל לא גדל כתוצאה מהראורגניזציה: בכוח הפלישה נותרו 3,218 טנקים.²⁸

יחסי הכוחות ערב "ברברוסה"

קבוצות ארמיות/ חזיתות	צבא גרמניה	הצבא האדום
	4	5
ארמיות	11 (+3 של בעלות ברית)	23
דיוויזיות	145 (+25)	303
חיילים	3.8 מיליון	5.6 מיליון
טנקים	3,700	24 אלף (13 אלף בחזית)
מטוסי קרב	2,000	17 אלף
קני ארטילריה	8,000	48 אלף
צוללות	150	218

סיכום

באביב 1941 דיווח המודיעין הגרמני שהצבא האדום מרוכז במערב, בפולין, במקום שבו נפגשו הצבאות לאחר כיבושה. ההיערכות הזאת גרמה לכך שהצבא האדום היה בהישג ידה של מהלומת חיסול מהירה אחת, ובריה"מ ויתרה לכאורה על היתרון הגדול שלה - עומק והיכולת לתמרן בשטח. לסובייטים הייתה עדיפות הן בכמויות והן באיכות אמצעי הלחימה. התוכנית הגרמנית התבססה על המידע שהיה באותו הזמן בידיהם, ולפיו הם יתקפו באמצעות 150 דיוויזיות כ-200 דיוויזיות סובייטיות, ובאמצעות כ-3,200 טנקים הם יתקפו כ-10,000 טנקים סובייטיים. הגרמנים גם ידעו שלסובייטים יש עדיפות באוויר, אך לא ידעו עד כמה גדולה העדיפות הזאת. הגרמנים השליכו את ייבם בתוכנית הזאת על יתרונם באימונים, במציאות, בעבודת מטה ובאיכות החיילים ועל ניצול החלטי וזריז של גורם ההפתעה. אחרי מלחמת פינלנד-רוסיה נראה היה שהם נוטלים על עצמם סיכון סביר. תוכניתם המבצעית של הגרמנים כללה הבקעה של רצועת ההגנה

גבול המערבי בשלוש התקפות בזק אדירות ב־זמנית: שניים מצפון לביצות הפריפיאט ואחת ממדומן. אלה אמורות היו לכתר ולהשמיד את הכוחות הסובייטיים בתוך כמה שבועות. כך - קיוו הגרמנים - יחדל להתקיים חלקו העיקרי של הצבא האדום כמעט בהתחלת המערכה.

מקורות

1. בני מיכלסון, "הסכם ריבנטרופ-מולוטוב", **שריון** 32, מאי 2009, http://www.yadlashiryon.com/vf/ib_items/164/shiryon32.pdf
2. Mark Axworthy, Cornel Scafes, Christian Craciunoiu, **Third Axis, Fourth Ally, Romanian Armed Forces in the European War 1941-1945**, Arms and Armour, London, 1995, p. 13
3. בני מיכלסון, **שם**, עמ' 39
4. יוחנן כהן, **אומות במבחן**, "מערכות", תל-אביב, 1985, עמ' 53
5. בני מיכלסון, "גוליית ניצח, אבל בקושי - 70 שנה למלחמת החורף", **מערכות** 430, אפריל 2010, עמ' 18-29, <http://maarachot.idf.il/PDF/FILES/7/112437.pdf>
6. וינסטון צ'רצ'יל, **מלחמת העולם השנייה**, כרך א', חשרת הסופה, עם הספר, תל-אביב, 1966, עמ' 457
7. שרל דה גול קובע בספרו **אל הדגל** (הוצאת עם הספר, 1958, עמ' 39) שלצדפתים לבדם היו כ-3,000 טנקים. במספר הזה נוקב גם גנרל גוטאר. ראו: אליסטר הורן, **כך נפלה צרפת**, מערכות, תל-אביב, 1971, עמ' 106 וכן Kenneth Macksey, **History of the Second World War**, Parnel p. 181. היו לבריתים 640 טנקים, ומהם היו בצרפת 310.
8. בני מיכלסון, "70 שנה למערכה על צרפת ותבוסתה", **שריון** 36, אוקטובר 2010
9. חזית הדרום של ז'וקוב הוקמה בהוראת שעה של שר ההגנה (כנהוג בעיתות מלחמה) על בסיס הפיקוד הצבאי של קייב ב-9 ביוני 1940 וכללה: 3 מפקדות ארמיה (5, 9 ו-12), 13 מפקדות קורפוס, 40 דיוויזיות, 11 חטיבות טנקים, 3 חטיבות צנחנים, 16 אגדי ארטילריה (נוסף על אלה שבדיוויזיות ובחטיבות), 4 גדודי חת"ם כבד וכן 21 טייסות קרב ו-24 טייסות מפציצי תקיפה ובסך הכול: 460 אלף חיילים, 12 אלף תותחים, 3,000 טנקים ו-2,000 מטוסים. Victor Suvorov, **The Chief Culprit**, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 2008, p. 153
10. George E. Blau, **The German Campaign in Russia - Planning and Operations 1940-1942**, Department of the Army, Washington DC, 1955, p. 1
11. Heinz Guderian, **Panzer Leader**, Michael Joseph, London, 1952, p. 140
12. **אקסוורת', שם**, עמ' 14
13. George E. Blau, **The German Campaign in the Balkan**, Department of the Army, Washington DC, 1953, p. 64
14. **שם**, עמ' 112
15. **שם**, עמ' 153
16. אריק מרקס התפרסם בעקבות הסרט "היום הארוך ביותר" שבו מתוארת דמותו - מפקד קורפוס בגזרת נורמנדיה החוגג את יום הולדתו בעת המתקפה של בעלות הברית. הוא נהרג כמה ימים אחר כך.
17. Blau, **The German campaign in Russia**, p. 4
18. **שם**, עמ' 1
19. **שם**, עמ' 10
20. **שם**, עמ' 14
21. **שם**, עמ' 16
22. **שם**, עמ' 20
23. **שם**, עמ' 25
24. **שם**, עמ' 37
25. **שם**, עמ' 38
26. אקסוורת', עמ' 45
27. Antti Juutilainen, "Operational Decisions by the Defence Forces 1941-1944", in **Revue International d'Histoire Militaire**, no. 62, Helsinki, 1985, p. 162
28. בני מיכלסון, "חיל השריון הגרמני במלחמת העולם השנייה", **שריון** 25, מרס 2007